

»Ne suobličujte se ovom svijetu« U spomen na Roberta Spaemanna (1927. – 2018.)

BORIS VULIĆ

Njemački filozof Robert Spaemann preminuo je u Stuttgartu 10. prosinca 2018. godine, u svojoj 91. godini. Mediji, koji su pozorni spram dimenzije ljudske stvarnosti koju zovemo filozofija, u vijestima o njegovoj smrti pridružili su Spaemannovu imenu epitete koji se ne daju olako i neutemeljeno. Tako su ga označili kao *velikoga filozofa*, ali i *teologa*, kao *beskompromisnoga*, *neprilagođenoga* i *slobodnoga mislioca*, kao *moralni glas katoličke filozofije*, *najvećega katoličkoga filozofa XX. stoljeća*, pa čak i kao *posljednjega velikoga katoličkoga filozofa*. Zbog svoje jake misli i ranije je nagrađivan rijetkim titulama. Spomenimo samo to da se početkom ovoga stoljeća o njemu pisalo kao o *branitelju ljudskoga dostojanstva*.

No bilo je tu i na prvi pogled manje časnih, ako ne i problematičnih epiteta. Tako su neki u njemu vidjeli *antikoncilskoga filozofa*, odnosno filozofa koji se kritički obračunavao s jednom od (prevladavajućih) hermeneutika II. vatikanskoga koncila. Riječ je o tumačenju koncilskoga duha u kojem Spaemann prepoznaje poglavito tri kriva polazišta. Prvo, ono religijsko i teološko reducira se na ljudsko i socijalno, odnosno društveno, što ostavlja ozbiljne posljedice na crkveni govor o Bogu i čovjeku. Drugo, spomenuta pista tumačenja koncilskih tekstova apsolutizira ljudsku slobodu, ne vidi ju više u odnosu s milošću i ne promišlja njezinu darovanost i odgovornost, nego se o slobodi govori kao o samostojnoj i apsolutnoj čovjekovoj vrijednosti. I treće, dijalog se više ne shvaća kao jedno od sredstava kojim je moguće doći do istine, nego upravo kao *izvor* same istine.

Jamačno je dojam toga zadnjega epiteta u odnosu na našega filozofa pojačan i njegovom kritikom spram nekih misli i postupaka pape Franje, odnosno Papinih *prijedloga*, kako je Spaemann volio reći. Ta je kritika otišla sve do mjere u kojoj je Spaemann neke dijelove Franjine apostolske pobudnice *Amoris laetitia* prozvao antikatoličkima u svojoj biti te zato opasnima jer kaos uzdižu na razinu principa i mogu dovesti do podjela u samome srcu Crkve. U toj oštroj, ali i hrabroj kritici valja dakle prepoznati njegov strah da dvoznačnost, konfuzija i nesigurnost još više ne doprinesu rastakanju kršćanske vjere, posebno kod biskupa i svećenika, a sve u ime slobode, kompromisa i tolerancije. Isto tako u toj kritici treba vidjeti vjernost jednomu svomu načelu koje je Spaemann ranije izrazio, a koje izrasta iz njegova osobnoga habitusa: »Istina je nužno netolerantna. Tolerancije treba postojati pre-

ma onome koji je u zabludi, ali ne prema samoj zabludi.« Sagledati ovu hrabrost govora makar površnim pogledom nije moguće bez svijesti da je Spaemannovo životno geslo bila ona Pavlova: »Ne suobličujte se ovom svijetu.« (Rim 12, 2)

Spaemann je rođen u Berlinu 1927., iste godine kao i njegov prijatelj papa emeritus Benedikt XVI. Odrastao je u obitelji koja je iz luteranstva stupila u Katoličku Crkvu. Nakon majčine smrti otac Heinrich, koji je u mladosti bio komunist, postaje svećenikom i poznatim duhovnim piscem, a i sam Robert jedno vrijeme intenzivno razmišlja o redovničkom (benediktinskom) pozivu. Ipak se na koncu posvećuje studiju filozofije. To da se Spaemann nedvosmisleno othrvao ideologiji nacionalsocijalizma, zbog čega je imao nemalih problema, mnogi tumače dobrim vjerničkim odgojem koji je primio u svojoj obitelji, zatim osobitim uvažavanjem i pridavanjem značenja nauku Crkve u svom osobnom životu te nadahnućem na zdravoj njemačkoj književnosti i filozofiji. Spaemann je bio profesor filozofije na najznačajnijim njemačkim sveučilištima, onima u Stuttgartu, Münchenu, kao i u Heidelbergu, gdje je naslijedio Hansa-Georga Gadamera. Predavanje je držao i na drugim sveučilištima u svijetu, od kojih ovdje izdvajamo tek parišku Sorbonu. Bio je i dugogodišnji član Papinske akademije za život. Godine 1950. vjenčao se s Cordelijom Steiner s kojom je imao troje djece. Među njima je najpoznatiji psihijatar Christian Spaemann i to po svojim zapaženim kritikama spram rodne ideologije.

Teško je za velikoga filozofa, koji je svojim promišljanjima zahvaćao u nebrojena područja, izdvojiti nešto i još k tomu u okviru jednoga uvodnika, poput ovoga koji čitate. No slobodni smo ipak ukazati bar na jednu širu temu koju prepoznajemo kao jedan od važnih nazivnika njegove filozofske misli. Riječ je o njegovim analizama (zapadnoga) modernoga doba. U njima spoznajemo pozitivne strane modernoga doba, ali nalazimo i nedvosmisleno artikulirane granice i krize duha modernosti koje, uobličene u ideologiju, prepoznajemo kao modernizam. U tom kontekstu Spaemann ukazuje na modernistički mentalitet u kojem sredstvo postaje važnije od svrhe (*telos*), praktične znanosti sveprisutne, tehnologija svemoguća, narav dekonstruirana, moral i etika relativizirani, a bioetika sumnjivoga utemeljenja i postulata...

Zato se kao crvena nit u njegovim mnogobrojnim djelima može uvidjeti jaka misao o prisutnosti Bezuvjetnoga u realnome, koje se ne može svesti na korisno i zbog čega postoji opća, ali i kršćanska metafizička misao. Prema Spaemannu, samo iz takve ontologije, a ne iz korisnosti, proizlaze etika i moral.¹ Također, iz toga izvo-

¹ R. SPAEMANN, *Osnovni moralni pojmovi*, Sarajevo – Zagreb, 2008. Ovdje i dalje u bilješkama navodimo Spaemannova djela na hrvatskome jeziku koja mogu poslužiti za produbljanje iznesenoga.

ra dobiva se svjetlo za otkrivanje utemeljenja naravnoga zakona,² što je vrlo važna tema Spaemannova opusa, posebno obrađena u jednom od njegovih najpoznatijih djela *Natürliche Ziele*. Naravni je zakon ontološka kategorija i činjenica te se ne smije niti može izjednačavati s vlastitim željama pojedinaca i skupina. U filozofiji naravnoga zakona, kao uostalom u cijelome svome opusu, posebni su mu oslonci bili Platon i Aristotel, ali i sv. Augustin te sv. Toma Akvinski.

Uz naravni zakon vrijedi istaknuti da je našem filozofu pitanje Europe bilo važna i izazovna tema. Za Spaemanna ideologija modernizma doslovno je pomela Europu, koja je postala *zavorenicom slaboga, banalnoga nihilizma*.³ Europa se boji priznati da je katolička vjera upravo na europskom tlu oblikovala najbolje društvo i kulturu koje poznajemo. Taj strah proizlazi iz krivoga shvaćanja imperativa poštivanja pripadnika drugih religija i kultura, prema kojem je dokinuta razlika između boljega i lošijega. Uz to moderni *Europljanin* osjeća kompleks manje vrijednosti spram drugih, osobito manjina, te u tom kompleksu ne promatra druge kao drukčije, nego kao jače i bolje u odnosu na kulturu kojoj sam pripada. Zašto je došlo do toga? Za Spaemanna postoje dva osnovna razloga: zaborav memorije i osjećaj stida spram vlastite tradicije. Vrlo je važan uvid našega filozofa o dvama mjestima koja su gotovo posve zapala u zaborav memorije i stid zbog vlastite tradicije, a to su škole i sveučilišta. Jednom riječju – obrazovanje. Temelj obrazovanja realno više nije intelektualna objektivnost, nego otvorenost i kritičnost. Otvorenost se pretvara u zaborav svoga i zadivljenost drukčijim, a kritičnost u animozitet prema vlastitoj tradiciji, odnosno svomu duhovnom nasljeđu i vlastitom identitetu. Zato za našega filozofa najveća opasnost za Zapad nije invazija migranta, nego zaborav sjećanja i stid spram vlastite tradicije.

Spaemann za sebe nije volio reći da je katolički filozof, nego se određivao kao mislilac vjernik. Svakako se treba istaknuti i njegov golemi doprinos u racionalnom promišljanju Božjega postojanja, koje je razvijao i u dijalogu, na primjer s evolucijskim hipotezama, i u rastu osobne zrelosti katoličke vjere.⁴ Zato je posebna baština koju nam je Spaemann ostavio u svojim djelima svjedočanstvo kako se može biti dobar filozof, štoviše, vrhunski filozof svjetskoga glasa, upravo zato što se prethodno živi i misli kao dobar, istinski katolik. Spaemann će tako, uvjereni smo, ostati poseb-

² R. SPAEMANN, Ljudsko dostojanstvo i ljudska narav, u: *Communio* 36(2010.)109, hrvatsko izdanje, 57-61.

³ R. SPAEMANN, Europska kultura i banalni nihilizam ili Jedinstvo mita, kulta i etosa, u: *Marulić* 39(2006.)4, 690-697.

⁴ R. SPAEMANN, Racionalnost i vjera u Boga, u: *Communio* 36(2010.)107, 36-46.; ISTI, Descendencija i »Intelligent Design«, u: S. O. HORN, S. WIEDENHOFER (ur.), *Stvaranje i evolucija*, Kolokvij učeničkog kruga pape Benedikta XVI., Split, 2008., 61-68. te druga mjesta u: *Isto*, 107s. (Rasprava).

no upečatljiv znak sinteze razuma i vjere, odnosno mislilac čije su filozofske ideje bitno označene kršćanskim i vjernik čija je vjera prožeta filozofskim. Intelektualac koji je dopustio razumu da traži, a vjeri da pronalazi. Baš zato je bio kadar hvatati se ukoštac i s onim pitanjima koje i sami teolozi i filozofi danas rijetko produbljuju i razvijaju.⁵

Na početku smo spomenuli da je Spaemann jedno vrijeme gajio želju da postane redovnikom. Iako to nikad formalno nije postao, usuđujemo se reći da je živio redovnički poziv, odnosno da je proživio jednu od važnih dimenzija biti redovničkoga, monaškoga života – otpor trendu. I to posebno zahvaljujući svojim promišljanjima o opasnostima tolerantne istine, zaborava memorije i stida spram vlastite tradicije. Tu nam ostaje vrlo važno nadahnuće novih promišljanja, ali i obnovljenoga pogleda razuma i vjere na staro, neprolazno, nepromjenjivo, bezuvjetno i temeljno. Drukčije rečeno, ostaje nam kao prodorno dodatno nadahnuće da se *ne suobličujemo ovomu svijetu*.

Na koncu poslušajmo samoga Spaemanna. Izdvojit ćemo tek jednu njegovu misao koja nam se čini ne samo aktualnom s obzirom na obilježja našega trenutka nego i trajno važećom porukom:

»Nesavršenstvo kršćana ili sablazni, koje oni prouzrokuju, nikada ne mogu nuditi dovoljne razloge objašnjenja za napuštanje Crkve. To što je plebiscit na Veliki petak završio u korist Barabe dokazuje da odvratanje od Crkve ne mora imati svoj razlog u nedostatnoj vjerodostojnosti navjestitelja. Onaj koji ne vjeruje ne zna stvarni razlog svoje nevjere. On, dakle, ne može ni reći pod kakvim bi okolnostima vjerovao – na primjer, ako bi vidio kako mrtvi uskrsavaju ili ako bi Papa imenovao druge biskupe, ako bi Crkva prestala tvrditi da je sprečavanje začeća protiv Božje zapovijedi, ako bi promijenila sustav svojeg financiranja ili ako bi optirala za socijalizam ili liberalizam, ako bi se žene redilo za svećenike ili ako bi župnik bio malo simpatičniji. Ako bi ovi uvjeti bili ispunjeni, onaj koji ne vjeruje imao bi odmah spremne nove. Vjerovati, naime znači: ispustiti uvjete. Vjera je racionalna, ali bezuvjetna poslušnost, jedan *rationabile obsequium*. Pravi problem u našem zapadnom svijetu nije u tome da Crkva ljuti svijet sablažnjavajući ga, nego u tome da ona neprekidno rastući broj ljudi jednostavno ostavlja ravnodušnim. Život iz vjere ukazuje se sve manjem broju ljudi kao prava, unosna i, prije svega, istinita alternativa onom životu 'etsi Deus non daretur', kao da Boga ne bi bilo.«⁶

⁵ R. SPAEMANN, »Supstancijacija« – O ontologiji euharistijske pretvorbe, u: *Communio* 40(2014.)120, 144-146.; ISTI, Kako si mogao učiniti ono što si učinio? Filozofski pokušaj o osjećaju stida i raširenoj bestidnosti, u: *Communio* 36(2010.)108, 142-147.

⁶ R. SPAEMANN, Vjera je izvor najdublje radosti, intervju, u: *Nova Tribina* 13/1996., 6-11., ovdje 6.